

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Dergisi

The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

Son Dönem Osmanlı Tarih ve Coğrafya Kaynaklarında
Cudi Dağı ve Nuh Tufanı

Mount Judı and the Noah's Flood in Late Ottoman
History and Geography Sources

Yazar / Author

Ahmet GÜLENÇ

Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Kahramanmaraş / TÜRKİYE
ahmetglnc@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1626-7271>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi/ Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 03/08/2021

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 29/12/2021

Makale Yayın Tarihi: 31/12/2021

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Aralık/ December

Yıl/Year: 19 Sayı/Issue: 38 Sayfa /Page: 213-232.

Atıf/Citation: Gülenç, Ahmet. "Son Dönem Osmanlı Tarih ve Coğrafya Kaynaklarında Cudi Dağı ve Nuh Tufanı". *KSÜ İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 38 (Aralık 2021), 213-232. <https://doi.org/10.35209/ksuifd.978239>

- *Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.*

**Son Dönem Osmanlı Tarih ve Coğrafya Kaynaklarında
Cudi Dağı ve Nuh Tufanı**

Öz

Nuh tufanı konusunda geçmişten günümüze kadar olan süreçte bilim insanları tarafından farklı yorumlar yapılmış ve yapılmaya da devam edilmektedir. Günümüzde tufan olayı hakkında üzerinde tartışılan konuların başında tufanın meydana geldiği zaman, evrensel mi yoksa bölgesel mi olduğu ve tufandan sonra geminin üzerinde durduğu dağın Şırnak ili sınırları dâhilinde yer alan Cudi Dağı mı yoksa Ağrı (Ararat) Dağı mı olduğu gelmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, son dönem Osmanlı tarih ve coğrafya kaynaklarından elde edilen veriler ışığında Cudi Dağının tufanla olan ilişkisini ortaya çıkarmaktır. Konu ile ilgili elde edilen ve Osmanlı'nın son dönemlerine ait olan vilayet salnameleri, sözlükler ve coğrafya kitaplarında Cudi Dağı ile ilgili bilgilerin yer aldığı kısımlar transkribe edilerek, ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Cudi Dağı, Nuh Tufanı, Şırnak, Cizre.

**Mount Judī and the Noah's Flood in Late Ottoman History and
Geography Sources**

Abstract

From the past to the present, different interpretations have been made by scientists about Noah's flood, and they continue to be made. Today, the most discussed questions about Noah's flood are when the flood took place, whether it is universal or regional, and whether the location of the boat is Mount Judī on the border of Şırnak or Mount Ararat (Ağrı).

The main objective of this study is to reveal the relationship between Mount Judī and the flood in the light of the data obtained in the sources of history and geography of the late Ottoman period. In the obtained provincial directories that are related to this topic

and belong to Ottoman history, dictionaries and geography books, the parts containing information about Mount Judi were transcribed and examined under separate titles.

Keywords: Ottoman Empire, Mount Judi, Noah's Flood, Shernakh, Jazīra.

Giriş

Nuh tufanı¹ ve tufandan sonra geminin üzerinde durduğuna inanılan Cudi Dağı² üzerinde günümüze kadar çeşitli ulusal ve uluslararası araştırmalar yapılmış ve yapılmaya devam edilmektedir. Yapılan araştırmaların ana teması tufanın evrensel mi yoksa yöresel mi olduğu ve tufandan sonra geminin üzerinde durduğuna inanılan dağın Cudi Dağı mı yoksa Ararat Dağı mı olduğudur. Konu hakkında; Kutsal kitaplar, antik metinler, klasik İslam tarihçileri ve coğrafyacılarının eserleri, Cudi Dağı çevresinde yapılan bilimsel araştırmalar ve Şırnak halkının konu ile ilgili sahip oldukları dini ve kültürel değerler tufandan sonra geminin Cudi Dağı üzerinde durduğuna işaret etmektedir.

Tufan olayı, gerek İlahi kitaplar gerekse de Sümerlerin Gılgamış Destanı, tarihçi ve filozof Ksenophon'un (M.Ö.430–354), Onbinlerin Dönüşü ve Babilli tarihçi ve astronom Berossus'un (M.Ö. 4-

¹ Tufan hadisesi hakkında bk. Ömer Faruk Harman, "Tûfan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/319; Muhammed bin Süleyman er-Rûdâni, *Cem'ul-Fevaid min Câmi'il-usûl ve Mecma'iz-zevaid* (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2008), 3/286; Ahmed Rüştü, *Hal-i Mesele-i Tûfan* (Kostantiniyye: Matbaa-i Ebu'l-Ziya, 1303), 34-35; J.A. Sanders, "Noah", *The Encyclopedia Americana* (Newyork, Chicago, Washington D.C: 1962), 20/391; Nasırü'd-din bin Burhânü'd-din Rabguzi, *Kısasü'l Enbiya*, çev. Aysu Ata (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997), 35; Munir Ahmed Khan, *Noah's Flood (In Bible, Quran and Mesopotamian Stories)* (Pakistan: y.y., ts.), 1/12; Süleyman Hüsni, *Tarih-i Âlem* (İstanbul: Mektebi Harbiye Matbaası, 1293), 36.

² Arapça kökenli bir kelime olan "Cudi" kelimesi "cömertlik", "el açıklığı" anlamlarına gelen "Cud" kökünden türetilmiştir. bk. Hikmet Tanyu, "Cüdi Dağı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/79; M. Streck, "Cüdi", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: MEB Yayınları, 1963), 3/223; Bahattin Dartma, "Nüh'un (a.s.) Gemisini Demirlediği Yere Dâir", *Kur'an Mesajı İlmî Araştırmaları Dergisi* 13,14,15 (Mart 1999), 143; Hüseyin Güneş, *İslam Tarihi Kaynaklarına Göre Nuh Tufanı ve Cudi Dağı* (Mardin: Şırnak Belediyesi Yayınları, 2020), 87-88.

3 yy.) Dünya Tarihi gibi antik kaynaklara konu olmuştur³. Bu kaynakların ortak özelliği tufandan sonra Hz. Nuh'un gemisinin Cudi Dağı üzerinde durduğuna dair çeşitli görüşler bildirmeleridir. Yine klasik İslam coğrafyacı ve tarihçilerinden, İbn Hurdâzbih (d. 300/912), el-Mesâlik ve'l-Memâlik'inde, Ebû Ca'fer Muhammed B. Cerir et-Taberî Tarih el-Ümem ve-l-Mülûk'ünde (303/915'te yazdı), Kudâme b. Ca'fer Kitâbu'l-Harac'ında (320/932'de yazdı), Mes'ûdî (d. 345/956) Murûcu'z-Zeheb'inde, el-Makdisî Kitâbu'l-Bed' ve't-Târih'inde (357/967'de yazdı), Makdisî, Ahsenu't-Tekâsîm'inde (378/988'de yazdı), İbn'ül-Esîr, el-Kâmil Fit-Tarih'inde (1230'da yazdı), Yâkût el-Hamevî (d.626/1229) Mu'cemu'l-Buldân'ında, Hamdullâh Müstevfi-i Kazvîni (d.751/1350) Nuzhetu'l-Kulûb'ünde, İbn Batuta (d.779/1377) Seyahatname'sinde geminin Cizre yakınlarındaki Cudi Dağı üzerinde durduğunu ifade etmişlerdir⁴.

Bu çalışmada mezkûr olaya farklı bir perspektiften (bakış açısı) yaklaşılarak Nuh Tufanı ve Cudi Dağı'nın son dönem Osmanlı tarih ve coğrafya kaynaklarında nasıl ele alındığı incelenmiştir. Esasen klasik dönem Osmanlı coğrafyacıları da eserlerinde Nuh Tufanı ve Cudi Dağı ile ilgili çeşitli görüşler dile getirmişlerdir. Söz gelimi;

³ Samuel Noah Kramer, *Tarih Sümer'de Başlar: Yazılı Tarihteki Otuzdokuz İlk*, çev. Hamide Koyukan (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2002), 187; Muazzez İlmiye Çığ, *Uygarlığın Kökeni Sümerliler-1* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2009), 162; Samuel Noah Kramer, *Sümer Mitolojisi*, çev. Hamide Koyukan (İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2001), 173; A. Hilmi Ömer, "Sümmere Dininin, Babil, İbrani, İslâm Dinleri Üzerinde Yaptığı Tesirler: Tufan Hikâyeleri (İbrani ve İslâm Dinlerinde II)". *Darül-Fünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası* 5/23 (1932), 38; Muazzez İlmiye Çığ, *Gilgameş, Tarihte İlk Kral Kahraman* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2000), 34; William Pickering, *The Ancient Fragments; Containing What Remains Of The Writings Of Sanchoniatho, Berossus, Abydenus, Megasthenes and Manetho*, (London: y.y.,1828), 8-9; Alan K. Bowman, Peter Garnsey and Averil Cameron, *The Cambridge Ancient History* (b.y., Cambridge University Press, 2008). 12/482; *Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, "Gordylene" (İstanbul: Meydan Yayınevi, 1971), 5/231.

⁴ Ebû Ca'fer Muhammed B. Cerir et-Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi I*, çev. Zâkir Kadirî Ugan ve Ahmet Temir (İstanbul: MEB Yayınları, 1991), 250; Hanefi Palabıyık, "Klasik İslam Coğrafyacılarına Göre 'Ağrı' ve 'Cüdi' Dağları", *I. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu* (Doğubayazıt 2005), 169-172; Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, çev. Ahsen Batur (İstanbul: Selenge Yayınları, 2004), 23; İbn'ül-Esîr, *El-Kâmil Fit-Tarih*, çev. Abdullah Köse (İstanbul, Bahar Yayınları, 1986), 66.

klasik dönem Osmanlı coğrafyacılarından Mustafa b. Ali, Tuhfetü'z Zaman ve Haridetü'l Evan (1526) adlı eserinde;

“... Cebel-i Cûdî: İttifakıdır ki işbu dağ şark canibinden İbni Amr Ceziresi kurbunda bir dağdır ki Nuh Aleyhisselam gemisini onda yapmıştı ve ol yerde bir mescit dahi yapmıştı. Şimdi dahi durur. Halk onu ziyaret eylerler...”

şeklinde ifade etmektedir⁵.

Yine Klasik Dönem Osmanlı coğrafyacılarından Sipâhizâde Mehmed, Evzahu'l-Mesâlik ilâ Ma'rifeti'l-Büldân ve'l-Memâlik (h.965/m.1557-58) isimli coğrafya eserinde Cudi Dağı ile ilgili;

“Cebelü'l-Cûdiyy: Zamm-ı cîm ve sükûn-ı vâv ve kesr-i dâl-ı mühmele ve âhirinde müsennât-ı tahtâniyye-i müşeddede ile Dicle kenârında, Cezîre-i İbn-i 'Ömer'ün cânib-i şarkisinde bir dağdur. Nüh peygamberün gemisi, bu dağ üzerinde karar etmişdür. Netekim Hak Celle ve 'Alâ buyurmuşdur: “Vâsteyet alâ'l-Cûdiyyi” Vallâhü a'lem.”⁶

Şeklinde ifadede bulunmuştur.

Evliya Çelebi (1611-1682) de meşhur seyahatnamesinde Cudi Dağı ile Nuh Tufanı ilişkisini; “... *Gemi rûy-ı deryada devrân iderek Sincâr'ın iki menzil kadar cânib-i şimâlinde Musul ve Nisibin kalâları arasında (cebel-i Cûdî) nam bir kûh-ı bülendin zirve-i a'lâsı üzerinde karârgir olmuştur. Sonra gemide bulunanlar taşra çıkub hâk-i anber-i pâke yüz sürerek cenâb-ı hakka secde-i şükr ittiler. Ve şükrâne olarak yanlarında ne bulduysa bir kazgana koyup aş pişirerek tenâvül ittiler. Ol ta'âma “Âşûr aşı” dirler. Bu da muharremin onuncu gününe*

⁵ Şehnaz İstanbullu, *Osmanlılar'da Coğrafya Bilimi ve Mustafa B. Ali'nin Tuhfetü'z Zaman ve Haridetü'l Evan'ı* (Karabük: Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 150-151.

⁶ Sipâhizâde Mehmed, *Evzahu'l-mesâlik ilâ ma'rifeti'l-büldân ve'l-memâlik*, çev. İlhami Daniş (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2019), 265.

tesadüf itmiş ve o cihetle (Âşûra) dinmiştir...” şeklindeki sözleriyle ifade etmiştir⁷.

1. Salnameler

Salnameler, Osmanlı Devleti’nde merkezi idare, ticaret ve eğitim gibi bakanlıklar, askeri kurumlar, vilayetler, özel kurum ve kuruluşlar ve bazen de şahıslar tarafından meydana getirilene ve bilgilendirme amacıyla her yıl düzenli bir şekilde yayımlanan evraklardır. İlk salname h.1263/m.1847 yılında Mustafa Reşit Paşa’nın öncülüğünde neşredilmiştir. Osmanlı Devleti’nde farklı isim ve türlerde salnameler mevcut olmakla beraber bu çalışmada vilayet salnamelerinden yararlanılmıştır. Vilayet salnamelerinde; başta vilayet merkezi olmak üzere vilayete bağlı sancak, kaza ve nahiyelerdeki görevli memurlar ve görevleri, demografik yapı, tarım, hayvancılık, ticaret, maden gibi üretim ve pazarlama faaliyetleri, vilayetin tarihi ve kültürel yapısı gibi önemli veriler yer almaktadır⁸.

Cudi Dağı ve Nuh tufanı ile ilgili aşağıda verilen bilgiler 1869’da yayımlanmaya başlanan ve 1905 yılına kadar devam eden Diyarbakır Vilayet Salnamelerinin ilgili kısımlarından elde edilmiştir. Cudi Dağı ve Nuh Tufanı ile ilgili salname verileri genel olarak birbirinin tekrarı olduğu için biz burada farklı olan üç salname verisinden yararlandık.

H. 1302 m. 1885 tarihli Diyarbekir vilayet salnamesinde, vilayet sınırları dâhilindeki dağlar ve bu dağların mevkileri hakkında bilgiler verilmiştir. Bu kısımda Cudi Dağı ile ilgili;

⁷ Evliya Çelebi Mehmed Zilli İbn Derviş, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, C.4, Tab. Ahmed Cevdet (Dersaadet: İkdam Matbaası, 1314), 62; Evliya Çelebi’nin Cudi Dağı ve Nuh Tufanı hakkında verdiği diğer bilgiler için bkz. Hüseyin Güneş ve Ahmet Gülenç, “Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Nuh Tufanı ve Cudi Dağı”, *2. Uluslararası Nuh Tufanı ve Cudi Dağı Sempozyumu*, Yayımlanmamış Sempozyum Bildirisi, (Şırnak: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2021).

⁸ Bilgin Aydın, “Salname”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/51; “Salname”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, ts.), 10/134; M. Zeki Pakalın, “Salname”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul, MEB Yayınları, 1993), 3/105-106; Necdet Sakaoğlu, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Tarih Sözlüğü* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 113.

“Cudi Dağı, Hazret-i Nuh salavatullahi ala-nebiyyina ve aleyh efendimizin tufan zamanında altı mâh kadar içinde buldukları sefinenin ilişip durduğu cebel olup ziyadesiyle mürtefi olduğu ehl-i fence mütefiktir. Resul-i müşarünileyh hazretlerinin zirve-i cebelde makam-ı alileri bulunarak hala ziyaretgâh-ı enamdır...”⁹

denilmektedir.

H. 1316 M. 1898 tarihli Diyarbekir vilayet salnamesinde ise; “... Vilayet dâhilinde Cizre kazası pişgâhındaki Cudi Dağının sefine-i Nuh aleyhisselamın müstakarrı idüğü müsbet ve mütevarittir”¹⁰ denilmektedir.

H. 1321 M. 1903 tarihli Diyarbekir vilayet salnamesinde;

“Korkil nahiyesi dâhilinde ve Cezire-i ibn-i Ömer kasabasına dört saat mesafede cenubdan şimale doğru yirmi dört saat mikdarı imtidad iden meşhur Cudi Dağı vardır ki bu dağ hazreti Nuh aleyhisselamın sefinesine makar olmak rivayetiyle dahi haiz-i emniyettir. Bu dağın zirvesinde sefine-i Nuh’a makar olduğu rivayet olunan mahalı ziyaretgâh-ı enam olup bir cami-i şerif mevcuttur”¹¹.

şeklinde ifade edilmiştir.

2. Sözlükler

Sözlükler, ait oldukları dillerdeki kelime, kavram veya deyimlerin anlamlarını, tanımlarını, başka dillerdeki karşılıklarını, örnek kullanımlarını ve başka dillerdeki karşılıklarını belirten kitaplar-

⁹ Salnâme-i Vilayet-i Diyarbekir (1302/1885), İSAM Kütüphanesi, No. D02375, 176.

¹⁰ Salnâme-i Vilayet-i Diyarbekir (1316/1898), İSAM Kütüphanesi, No. D02375,143.

¹¹ Salnâme-i Vilayet-i Diyarbekir (1321/1903), İSAM Kütüphanesi, No. D02375, 207.

dır¹². Sözlükler bir alana yönelik hazırlandığı gibi birden çok alanla ilgili de hazırlanabilirler. Osmanlı Devleti'nde özellikle 19. yüzyılın ortalarından itibaren sözlük çalışmalarına ağırlık verilmiş ve farklı yazarlar tarafından alfabetik sıra ile hazırlanan çeşitli türlerde sözlükler hazırlanmaya başlanmıştır¹³. Aşağıda bu dönemde yayımlanmış sözlüklerdeki Nuh tufanı ve Cudi Dağı ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Şemsettin Sami'nin h.1308 m. 1890 yılında neşredilen *Kâmûsu'l-A'lâm*'ında;

“Cudi, Dicle'nin şark cihetinde ve Cezire-i ibn-i Ömer'in üstünde olarak, Van vilayetinin Hakkâri sancağında yüksek bir dağ olup, zirveleri ekseriya karla mesturdur. Hazreti Nuh aleyhisselamın gemisinin Ararat (yani Ağrı) dağı üzerinde durduğu tevarüte mestur ise de, Kur'an-ı Kerimde işbu cebel-i Cudi'de durduğu mezkûrdur. Hatta üstünde Hazreti Nuh aleyhisselamın yaptığı mescidin ve sefine-i Nuh'un bazı asarı mevcut olduğu mervi olup, ziyaret olunmaktadır”¹⁴

şeklinde ifade edilmiştir.

Toptaşı askeri rüşti ve Üsküdar mekteb-i idadi-i mülkiyesi coğrafya muallimi Kolağası Ali Cevad'ın, h. 1313, m. 1895 yılında yayımlanan *Memâlik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lûgatı* adlı sözlüğünde;

“Cudi, Kürdistanda ve Hakkâri semtinde Cizre kurbunda yüksek bir dağ olup, itikadat-ı ehl-i sünnete göre ba'de'l-tufan sefine-i Nuh'un karar ittiği ma-

¹² Ahmet Topaloğlu - Mustafa S. Kaçalın, “Sözlük”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/403.

¹³ Paşa Yavuzarslan, “Türk Sözlükçülük Geleneği Açısından Osmanlı Dönemi Sözlükleri ve Şemseddin Sâmî'nin *Kâmûs-ı Türki'si*”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 44/2 (2004), 188.

¹⁴ Şemsettin Sami, *Kâmûsu'l-A'lâm* (İstanbul: Mihran Matbaası, 1308), 3/1848.

haldır ki en'am sefine-i mezburenin bekaya-yı enkazından bazı kesreler ve cenab-ı Nuh'un inşakürdele-ri olan mescidin harabeleri ziyaret olunmaktadır"¹⁵

şeklinde ifade edilmiştir.

Mehmed Salahi Bey'in h. 1313 m. 1895 yılında basılan Kamus-ı Osmani adlı eserinde; "Cudi, hengâm-ı tufanda (Nuh) aley-hisselamın rakib olduğu sefinenin Musul şehri kurbunda oturduğu dağın ismi"¹⁶ şeklinde ifade edilmiştir.

3. Coğrafya Kaynakları

Osmanlı Devleti'nde coğrafya üzerine yazılan eserler, klasik İslam coğrafyacıları tarafından meydana getirilen zengin ve elverişli zeminin üzerinde gelişme imkânına sahip olmuştur. Osmanlı coğrafyacıları kuruluş devrinden itibaren bir taraftan şark eserlerini Türkçeye tercüme etmekle uğraşırken diğer taraftan denizcilik, yollar, seyahatnameler ve bazı şehirlere ait monografi türünde orijinal eserler telif etmişlerdir¹⁷. XIX. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde, dönemin coğrafyacıları tarafından daha çok batının tesirinde gelişen coğrafya kitaplarını hazırlama faaliyetleri başlamış bu durum Osmanlı'nın son dönemlerine kadar devam etmiştir¹⁸.

Aşağıda, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine ait ve daha çok okullarda ders kitabı olarak kullanılan coğrafya eserlerinde Cudi Dağı ve Nuh Tufanı ilişkisinin nasıl ele alındığı ifade edilmiştir.

Mehmed Kamil Efendi, Arusetü'd-Dünya nam Coğrafya-yı Umumî-i Devlet-i Aliyye maa Hıdiviyet-i Celile-i Mısriye (1873) isimli eserinde Osmanlı Devleti'nde bulunan dağları başlığında; "...el-Cezire'de kâin Kur'an-ı Kerimde Nuh'un muvakkıf-ı sefinesi olan

¹⁵ Ali Cevad, *Memâlik-i Osmaniyyenin Tarih ve Coğrafya Lûgati* (Dersaadet: Mahmud Bey Matbaası, 1313), 298.

¹⁶ Mehmed Salahi Bey, *Kamus-ı Osmani* (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1313), 3/228.

¹⁷ Mahmut Ak, "Osmanlı Coğrafya Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 2/4 (2004), 163.

¹⁸ İbrahim Hakkı Akyol, "Tanzimat Devrinde Bizde Coğrafya ve Jeoloji", *Tanzimat 2* (İstanbul: MEB Yayınları, 1999), 527.

Cudi Dağı...”¹⁹ şeklinde ifade ederek Cudi Dağı üzerinde Hz. Nuh’un gemisinin durduğunu belirtmiştir.

Mektebi Rüştîye-i askeriye-i riyaziye hocalarından Binbaşı Ali Saib’in, h.1304 m.1886 yılında basılmış olan Coğrafya-yı Mufassal Memalik-i Devlet-i Osmaniyye adlı eserinde Şırnak kazası ve kazada bulunan Cudi dağına değinildikten sonra;

“...mezkûr Cudi Dağı hazreti Nuh’un tufan zamanında altı ay kadar içinde buldukları sefinenin ilişüb durduğu cebel olup ziyadesiyle mürtefidir ve resul-i müşarun ileyhin zirve-i cebelde bulunan makam-ı alileri hala ziyaretgâh-ı enamdır...”²⁰

şeklinde ifade edilmiştir.

Bab-1 Vala-yı seraskeri istihkâm ve inşaat dairesi birinci şubesinin müdür muavini ve mühendishane-i berr-i hümayunda coğrafya ve topoğrafya muallim-i sabıkı Binbaşı Mustafa Rasim’in h. 1305 m. 1887 yılında neşredilen Memalik-i Mahrusa-i Şahane Coğrafyası adlı eserinde

“... Kürd yahud İran silsile-i cibali Ararat mecmuundan bidae ile garb-ı şimaliden cenub-ı şarkiye doğru mümted olup ekser mahalleleri Devlet-i Aliyye ile İran Devleti beyninde hudud-ı tabiiyyeyi teşkil etmiştir. Bu kolun en meşhur dağı bostan diyarında vaki ve Kur’an-ı Kerimde hazreti Nuh sefinesinin muvakkıfı olduğu beyan buyurulan (Cudi) dağıdır...”²¹

denilmektedir.

¹⁹ Mehmed Kamil Efendi, *Arusetü'd-dünya nam coğrafya-yı umumî-i Devlet-i Aliyye maa hudiviyet-i celile-i Mısriye* (İstanbul: yy., 1290), 27.

²⁰ Ali Saib, *Coğrafya-yı Mufassal Memalik-i Devlet-i Osmaniyye* (Kostantiniyye: Matbaa-i Ebu Ziya, 1304), 354.

²¹ Mustafa Rasim, *Memalik-i Mahrusa-i Şahane Coğrafyası* (İstanbul: Tophane-i Amire Matbaası, 1305), 180.

Mekteb-i idadi-i tarih ve mekteb-i mülkiye-i şahane coğrafya muallimi kaymakamı Ali Tevfik'in h.1318 m. 1900 yılında neşredilen *Memalik-i Osmaniyye Coğrafyası* adlı eserinde:

“Cizre kazası şarkında (Cudi) namında üzeri ekseriya kar ile mestur yüksek bir cebel vardır. Bu cebel (Hazreti Nuh) aleyhisselamın tufan zamanında gemisinin ilişüb durduğu mahal olduğu cihetle meşhur ve hazreti müsarun ileyhin zirve-i cebelde bulunan makam-ı alileri ziyaretgâhtır”²²

denilmiştir.

Mühendishane-i berr-i hümayun-ı idadiye coğrafya muallimi piyade binbaşlarından Ali Rıza'nın h. 1318 m. 1900 yılında neşredilen *Atlaslı Memalik-i Osmaniyye Coğrafyası* adlı eserinde;

“Cizre kazası şarkında (Cudi) isminde zirveleri ekseriya kar ile mestur yüksek bir cebel mevcuttur. Bu cebel (hazreti Nuh) aleyhisselamın tufan zamanında gemisinin ilişüb durduğu mahal olduğu cihetiyle maruf-ı havas ü avam ve hazreti müşşarunileyhin zirve-i cebelde bulunan makam-ı alileri ziyaretgâh-ı enamdır...”²³.

şeklinde yazılmaktadır.

Erkan-ı harbiye mektebi coğrafya sevk'ül-ceyşi istatistiki ve topoğrafya muallimi Mehmed Cemal'in h. 1336 m. 1916 yılında neşredilen *Anadolu (İstatistiki, İktisadi, Askeri Coğrafya)* adlı eserinde;

“Cudi Dağı, balâdaki silsile-i Çölemerik'in şimal-i garbiyesinde Çala, daha garbte Jirkan, Geligoyan, Mamhuran, Hilal, Harakod, Şırnah namlarını alarak nihayet Cezire'nin şimal-i şarkiyesinde Cudi Dağına

²² Ali Tevfik, *Memalik-i Osmaniyye Coğrafyası* (İstanbul: Kasbar Matbaası, 1318), 377.

²³ Ali Rıza, *Atlaslı Memalik-i Osmaniyye Coğrafyası* (İstanbul: Mühendishane-i Berr-i Hümayun Matbaası, 1318), 2/80.

müntehi olur. Cudi Dağının tepesinde el-hak hazreti Nuh'un gemisinin oturduğu nikat diye irae olunan bazı tabii kayalar ile en yüksek noktasında (2750 m.) asıl mahal-ı kuud zan olunan ziyaret vardır"²⁴.

şeklinde ifade edilmiştir.

4. Diğer Arşiv Kaynakları

Nuh tufanı ve Cudi Dağı ile ilgili üzerinde tartışılan konulardan biri de Tufandan sonra Hz. Nuh ve beraberindekilerin günümüzdeki Şırnak şehrine gelerek burayı yaylak olarak kullandıkları, Şırnak isminin de bu nedenle Hz. Nuh'un şehri anlamına gelen "Şehr-i Nuh"tan geldiği rivayetidir.

Şırnak halk kültüründe de önemli bir yer teşkil eden bu rivayet bizim de dikkatimizi cezbetmiştir. Bu nedenle Osmanlı arşivinde yaptığımız araştırma ve incelemeler neticesinde Şırnak isminin Şehr-i Nuh'tan geldiği görüşünü kuvvetlendiren bazı kullanımlar tespit ettik. Söz gelimi; h.1333/m.1914 yılında çizilmiş, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yer alan ve Botan Cezire'sini gösteren bir haritada Şırnak ismi "Şernah" şeklinde yazılmıştır. Aynı haritada Cudi Dağı'nın tepesinde "Cudi ziyaret tepesi" diye adlandırılan bir yer ismi de bulunmaktadır²⁵.

1917 yılında Erkan-ı Harbiye Mektebi Sevk-ül-ceyş (Strateji), İstatistiki ve Topoğrafya muallimi Muhammed Cemal tarafından kaleme alınmış Anadolu (İstatistiki, İktisadi, Askeri, Coğrafya) adlı eserde Şırnak ismi "Şernah" veya "Şırnah" şeklinde kullanılmıştır²⁶.

Osmanlı arşiv belgelerinde ise Şırnak adı "Şernih", "Şırnah", "Şırnah" ve genellikle günümüzdeki kullanım ile aynı olan "Şırnak"

²⁴ Mehmed Cemal, *Anadolu (İstatistiki, İktisadi, Askeri Coğrafya)* (Dersaadet: Matbaa-i Askeriyye, 1336), 1/96.

²⁵ Osmanlı Arşivi (BOA), *Haritalar [HRT. h]*, No. 0445.

²⁶ Muhammed Cemal, *Anadolu (İstatistiki, İktisadi, Askeri, Coğrafya), Anadolu'nun Ahval-i Tabiiyesi* (İstanbul: Dersaadet Matbaası, 1336), 1/56.

şeklinde ifade edilmiştir²⁷. Yine Şırnak adının “gemi” anlamına geldiği de mahalli rivayetler arasındadır²⁸.

Sonuç

Nuh tufanı ve tufandan sonra geminin üzerinde durduğuna inanılan Cudi Dağı konusu ile ilgili Kutsal kitaplar, antik metinler, klasik İslam tarihçileri ve coğrafyacılarının eserleri, Cudi Dağı çevresinde yapılan bilimsel araştırmalar ve Şırnak halkının konu ile ilgili sahip oldukları dini ve kültürel değerler tufandan sonra geminin Cudi Dağı üzerinde durduğuna işaret etmektedir.

Özellikle XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti’nde coğrafya çalışmalarına ağırlık verilmiş ve bu dönemdeki coğrafya çalışmaları önemli derecede ilerleme kaydetmiştir. Cudi Dağının tufanla olan ilişkisi de bu coğrafya çalışmalarına konu olmuştur. İncelenen salname, sözlük ve coğrafya kaynaklarında Cudi Dağının konumu ve yüksekliği gibi bilgileri verildikten sonra dağın tufanla olan ilişkisinden bahsedilmiştir. Bu kaynaklara göre Hz. Nuh’un gemisi, tufandan sonra Cudi Dağı üzerinde durmuştur. Cudi Dağı üzerinde Hz. Nuh’un ziyaret yeri mevcut olup, yörede yaşayan halk burayı yılın belli zamanlarında ziyaret etmektedir.

Osmanlı Arşivi’nde yapılan araştırmalarda, Şırnak isminin Şehr-i Nuh’tan geldiği rivayetine yakın “Şernah” gibi kullanımların döneme ait belgelere de yansımış olması bu rivayeti güçlendirmiştir. Şırnak ismi ile ilgili yapılacak çalışmalarda bu kullanımların dikkate alınması önem teşkil etmektedir.

Kaynaklar değerlendirildiğinde dikkat edilen bir başka nokta da Osmanlı Devleti’ndeki mekteplerin çeşitli kademelerinde okutu-

²⁷ BOA, *Meclis-i Vükela Mazbataları [MV]*, No. 235, Gömlek No. 7; BOA, *Sadaret Mektubi Mühimme Kalemî Evrakı [A.MKT.MHM]*, No. 183, Gömlek No. 89; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları* (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2017), 726; Şırnak adı hakkında daha fazla bilgi için bk. Ahmet Gülenç, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Şırnak Tarihi (İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapı 1853-1929)* (Mardin: Şırnak Belediyesi Yayınları, 2021), 8-10.

²⁸ Sadi Bayram, *Kaynaklara Göre Güney-Doğu Anadolu’da Proto-Türk İzleri* (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, 1989), 20.

lan coğrafya ders kitaplarında Tufan'dan sonra geminin Cudi Dağı üzerine durduğuna dair ifadelerin yer almasıdır. Günümüzde okutulan coğrafya ders kitaplarında da bu ifadenin kullanılması Tufanla ilgili yapılan tartışmaların son bulması açısından önem arz etmektedir.

Kaynakça

- A. Hilmi, Ömer. “Sümmer Dininin, Babil, İbrani, İslâm Dinleri Üzerinde Yaptığı Tesirler: Tufan Hikâyeleri (İbrani ve İslâm Dinlerinde II)”. *Darül-Fünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası* 5/24 (1932), 33-45.
- Ahmed Rüştü. *Hal-i Mesele-i Tûfan*. Kostantiniyye: Matbaa-i Ebu'l-Ziya, 1303.
- Ak, Mahmut. “Osmanlı Coğrafya Çalışmaları”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 2/4 (2004), 163-212.
- Akyol, İbrahim Hakkı. “Tanzimat Devrinde Bizde Coğrafya ve Jeoloji” *Tanzimat* 2. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1999.
- Ali, Cevad. *Memâlik-i Osmaniyyenin Tarih ve Cografya Lûgati*. Der-saadet: Mahmud Bey Matbaası, 1313.
- Ali, Rıza. *Atlaslı Memalik-i Osmaniyye Coğrafyası*. İstanbul: Mühendisane-i Berr-i Hümayun Matbaası, 2. Kısım, 1318.
- Ali, Saib. *Coğrafya-yı Mufassal Memalik-i Devlet-i Osmaniyye*. Kostantiniyye: Matbaa-i Ebu Ziya, 1304.
- Ali Tevfik, *Memalik-i Osmaniyye Coğrafyası*. İstanbul: Kasbar Matbaası, 1318.
- Aydın, Bilgin. “Salname”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36/51-54. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Bayram, Sadi. *Kaynaklara Göre Güney-Doğu Anadolu'da Proto-Türk İzleri*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, 1989.

- Bowman Alan vd. *The Cambridge Ancient History*. Cambridge University Press 12 (2008).
- Çığ, Muazzez İlmiye. *Gilgames, Tarihte İlk Kral Kahraman*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2000.
- Çığ, Muazzez İlmiye. *Uygarlığın Kökeni Sümerliler-1*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2009.
- Dartma, Bahattin. "Nûh'un (a.s.) Gemisini Demirlediği Yere Dâir". *Kur'ân Mesajı İlmî Araştırmaları Dergisi* 13,14,15 (1999), 140-146.
- Evliya Çelebi Mehmed Zillî İbn Derviş, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, C.4, Tab. Ahmed Cevdet, Dersaâdet: İkdâm Matbaası, 1314.
- Gülenç, Ahmet. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Şırnak Tarihi (İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapı 1853-1929)*. Mardin: Şırnak Belediyesi Yayınları, 2021.
- Güneş, Hüseyin. *İslam Tarihi Kaynaklarına Göre Nuh Tufanı ve Cudi Dağı*. Mardin: Şırnak Belediyesi Yayınları, 2020.
- Güneş, Hüseyin ve Gülenç, Ahmet. "Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Nuh Tufanı ve Cudi Dağı". *2. Uluslararası Nuh Tufanı ve Cudi Dağı Sempozyumu*, Yayınlanmamış Sempozyum Bildirisi, Şırnak: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2021.
- Harman, Ömer Faruk. "Tûfan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41/319-322. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- İbn'ül-Esîr. *El-Kâmil Fit-Tarih*. çev. Abdullah Köse. İstanbul: Bahar Yayınları, 1986.
- İstanbullu, Şehnaz. *Osmanlılar'da Coğrafya Bilimi ve Mustafa B. Ali'nin Tuhfetü'z Zaman ve Haridetü'l Evan'ı*. Karabük: Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Khan, Munir Ahmed. *Noah's Flood (In Bible, Quran and Mesopotamian Stories)*. Pakistan: y.y., ts.

- Kramer, Samuel Noah. *Tarih Sümer'de Başlar: Yazılı Tarihteki Otuz-dokuz İlk*. çev. Hamide Koyukan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2002.
- Mehmed Cemal. *Anadolu (İstatistiki, İktisadi, Askeri Coğrafya)*. Dersaadet: Matbaa-i Askeriyye, 1336.
- Mehmed Kamil Efendi. *Arusetü'd-Dünya Nam Coğrafya-yı Umumî-i Devlet-i Aliyye maa Hıdiviyet-i Celile-i Mısriye*. İstanbul: yy. 1290.
- Mehmed Salahi Bey. *Kamus-ı Osmani*. 3 Cilt. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1313.
- Mes'ûdi. *Murûcu'z- Zeheb*. çev. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2004.
- Muhammed Cemal. *Anadolu (İstatistiki, İktisadi, Askeri, Coğrafya) Anadolu'nun Ahval-i Tabiiyesi*. 1 Cilt. İstanbul: Dersaadet Matbaası, 1336.
- Rabguzi, Nasirü'd-din bin Burhânü'd-din. *Kıyasü'l Enbiya*, çev. Aysu Ata. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997.
- Rasim, Mustafa. *Memalik-i Mahrusa-i Şahane Coğrafyası*. İstanbul: Tophane-i Amire Matbaası, 1305.
- Rûdâni, Muhammed bin Süleyman. *Cem'ul-Fevaid Min Câmi'il-Usûl ve Mecma'iz-Zevaid*. 3 Cilt. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2008.
- Pakalın, M. Zeki. "Salname". *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 3 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Palabıyık, Hanefi. "Klasik İslam Coğrafyacılarına Göre 'Ağrı' ve 'Cûdi' Dağları". *I. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu*. Doğubayazıt: 2005.
- Pickering, William. *The Ancient Fragments; Containing What Remains Of The Writings Of Sanchoniatho, Berossus, Abydenus, Megasthenes and Manetho*. London: y.y., 1828.

- Sakaoğlu, Necdet. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarih Sözlüğü*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Sami, Şemseddin. *Kâmûsu'l-A'lâm*. 3 Cilt. İstanbul: Mihran Matbaası, 1308.
- Samuel, Noah Kramer. *Sümer Mitolojisi*. çev. Hamide Koyukan. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2001.
- Sanders, J.A. Noah, *The Encyclopedia Americana*. 20. Newyork, Chicago, Washington D.C: y.y., 1962.
- Sezen, Tahir. *Osmanlı Yer Adları*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2017.
- Sipâhizâde Mehmed. *Evezahu'l-Mesâlik ilâ Ma'rifeti'l-Büldân ve'l-Memâlik*, çev. İlhami Danış. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2019.
- Streck, M. "Cüdi", *İslam Ansiklopedisi*. 3/223-225. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1963.
- Süleyman Hüsni. *Tarih-i Âlem*. İstanbul: Mektebi Harbiye Matbaası, 1293.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed B. Cerir. *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi I*. çev. Zâkir Kadirî Ugan - Ahmet Temir. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991.
- Tanyu, Hikmet. "Cüdi Dağı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8/79-80. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Topaloğlu, Ahmet - Kaçalın, Mustafa S. "Sözlük". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37/402-414. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Yavuzarslan, Paşa. "Türk Sözlükçülük Geleneği Açısından Osmanlı Dönemi Sözlükleri ve Şemseddin Sâmî'nin Kâmûs-I Türkî'si". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 44/2 (2004), 185-202.
- Yy., "Salname". *İslam Ansiklopedisi*. 10 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, (ts.), 135-136.

Yy., Büyük Lügat ve Ansiklopedi. "Gordyene". 5 Cilt. İstanbul: Meydan Yayınevi, 1971.

Arşiv Belgeleri

BOA, Osmanlı Arşivi. Haritalar [HRT. h]. No. 0445.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>

BOA, Osmanlı Arşivi. Meclis-i Vükela Mazbataları [MV]. No. 235, Gömlek No. 7. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>

BOA, Osmanlı Arşivi. Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı [A.MKT.MHM], No. 183, Gömlek No. 89.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>

Salnâme-i Vilayet-i Diyarbekir (1302/1885). İSAM Kütüphanesi, No. D02375. <http://ktp.isam.org.tr/>

Salnâme-i Vilayet-i Diyarbekir (1316/1898). İSAM Kütüphanesi, No. D02375. <http://ktp.isam.org.tr/>

Salnâme-i Vilayet-i Diyarbekir (1321/1903). İSAM Kütüphanesi, No. D02375. <http://ktp.isam.org.tr/>

Mount Judī and the Noah's Flood in Late Ottoman History and Geography Sources

Summary

Noah's flood, which allowed humanity to rebuild itself, occupies the scientific world today as it did before. Today, the most discussed questions about Noah's flood are when the flood took place, whether it is universal or regional, and whether the location of the boat is Mount Judī on the border of Şırnak or Mount Ararat (Ağrı). Sacred books (the Qur'ān, the Bible, the Torah), scientific research conducted in and around Mount Judī as well as religious, cultural values of people living in Şırnak indicate that the ship rested on Mount Judī after the flood.

In this study, the relationship of Mount Judi with the flood has been revealed in the light of the data obtained from the sources of history and geography of the late Ottoman period. The parts of the provincial directories, dictionaries and geography books, related to this subject and belonging to the last periods of the Ottoman Empire, have been transcribed and analyzed under separate titles.

Studies on Noah's flood and Mount Judi, which is said to have stood on the ship after the flood, are mainly based on the sources of classical Islamic historians and geographers. In particular, since the 19th century, the studies of geography in the Ottoman Empire have come to the forefront and the studies of geography have also made significant progress during this period. The relationship of Mount Judī with the flood was also the subject of these geographical studies. In our study, the information, obtained from the yearbook, dictionary and geographical sources, especially that concerning the location and height of Mount Judī was given and the relationship of the mountain with the flood was explained.

In trying to determine the location of Mount Judi in the sources examined, expressions such as "between Mosul and Nuşaybīn", "near the city of Jazīra", "in the sancak of Hakkāri" were used. In addition, in the sources examined, it is also stated that some parts

of Noah's ark are located on Mount Judī, that there is a mosque built by Noah and that people visit this place at certain times of the year. From studies in the Ottoman Archives, usages such as "Shernakh", which is close to the rumor that the name Şırnak comes from "Shehr al Nūḥ", have been used and these usages have reinforced this rumor. It is important to consider these usages in the studies that will be conducted on the name Şırnak.

Keywords: Ottoman Empire, Mount Judī, Noah's Flood, Shernakh, Jazīra.